

CERVANTES E O QUIXOTE. A INVENCIÓN DO HUMORISMO¹

Xesús Ferro Ruibal

Sempre é agradable volver ó *Quixote*, que lin por primeira e segunda vez entre 1972 e 1973. Entre a primeira e a segunda lectura mirei o *Quixote* no espello do que comentaban Moreno Báez, Unamuno, Américo Castro e as notas da edición de Martín de Riquer. Esta lectura do *Quixote*, dalgún xeito estereofónica, fíxome velo como un libro baúl que di case tanto nas liñas coma entre as liñas. Case coma unha biblia; como unha radiografía da forma hispana de ser; como unha parábola do necesario entendemento entre cristiáns vellos coma Sancho e cristiáns novos coma D. Quixote, entre as dúas ou tres maneiras que sempre houbo de ser español. Naquel 73, coa lingua galega xa nunhas poucas aulas pero con Franco aínda no poder, aquela amizade entre un *cristián novo* e un *cristián vello con dos dedos de enjundia* parecíame metáfora de estimulante actualidade.

Co tempo lin o ensaio de Celestino Fernández de la Vega e percibín que aínda había outra lectura posible: a galega. E agora chega Siro con máis de 400 páxinas desenvolvendo esa liña hermenéutica galega: o humor é a máscara dun proxecto humanístico de reconstrución social.

Sempre é agradable volver ó *Quixote*. E, se é da man dun experto, o repaso é tamén sorprendente. Des que oín campás de que Siro rondaba a Don Quixote, tiven a certeza de que Galicia ía redondea-las homenaxes que varias veces encetou.

Siro é unha persoa que vén dun mundo moi distante da filoloxía. Profesionalmente formouse na famosa escola de delineantes da Bazán, aqueles que cando entraba un buque para reparar tiñan que, a partir do anaco que quedaba dunha peza rota do motor, face-los planos da peza completa para podela fabricar de xeito que o motor volvесе funcionar perfectamente e o buque puidese volver ós mares do mundo coma o primeiro día. A Bazán en Ferrol era, case a tódolos efectos, unha Facultade Universitaria.

Siro é un home que estudou moi a fondo o espírito e a técnica da caricatura en Castelao e en Gulbrasson, a súa fonte, (*Grial* 63 (1979): 21-55 e *Grial* 77 (1982): 356-362) e dende aquela xa mestre nesa arte, lévanos iluminado a moitos coa súa

1 López Lorenzo, Siro (2016): *Cervantes e o Quixote. A invención do humorismo*. Cadernos Ramón Piñeiro XXXVI. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades. 465 páxs. ISBN 978-84-453-5239-7. Prólogo de Ramón López Vázquez.

narración máxica da vida pública e dos personaxes públicos. A longa práctica do humor gráfico con compromiso ético e tamén a práctica da caricatura que retrata a alma máis có corpo levárono a ser tamén un luminoso analista destes xéneros de hixiene da opinión pública. Ademais iniciou varios xéneros na comunicación en galego.

Este explorador (teórico e práctico) do fenómeno do humorismo, leva algúns anos sendo un lector constante do *Quixote*. Por vir de fóra do circuíto da crítica textual, le o *Quixote* coa inocencia inicial do lector “de ciencias”. Pero a súa lectura acaba sendo viva e apaixonada coma en nós, os “de letras”.

UN TÍTULO DESCONCERTANTE: INVENTA-LO HUMORISMO

Recoñezo que no primeiro momento pareceume desafiante o subtítulo deste ensaio. Como que Cervantes inventou o humorismo? Pero que fai, logo, o profeta Daniel sorrindo no Pórtico da Gloria, entre Isaías e Xeremías, e pechando así un milenio de seriedade relixiosa? Que era, logo, dous mil anos atrás, o sorriso do Neno da *Égloga IV* de Virxilio que ía abri-la Idade de Ouro e que con aquel sorriso dicíalle á nai que xa a identificaba como fonte de afecto?

Que facían, logo, os atenienses congregándose nos teatros para riren coas comedias de Aristófanes, que, coma no *Intermedio* do Wyoming, dábanlles un repaso á tódolos personaxes públicos aproveitando a liberdade do tempo de Pericles? Que facían, xa en tempos de menos liberdade, os que en Grecia asistían as autocensuradas comedias de Menandro ou en Roma ás imitacións realizadas por Plauto e Terencio?

Qué é, logo, ese *sorriso toscano* que xa tiña a Gioconda de Leonardo e que aínda se pode ver hoxe nunha estación de tren en Firenze, Pisa ou Siena pero que, nesa mesma rexión, xa tiñan as esculturas funerarias etruscas dos tempos da fundación de Roma?

Que era, logo, o risoño, alegre e transparente Demócrito, antítese do triste e escuro Heráclito? Non ventilaban xa os gregos, nesta antítese, se a alegría é insensata ou se a verdadeira lucidez ten que ser necesariamente sombriza?

Que é, logo, na Biblia, a risa de Abrahán e de Sara (*Xénese 17 e 18*) cando Iavé lles promete que a nonaxenaria Sara terá un fillo do que nacerán pobos e reis e, por iso, cando nace, pónenlle de nome *Isaac* (que quere dicir “Deus ha de sorrir”): na Biblia *sâkhaq* era a risa alegre, boa e honesta (de onde deriva o nome de *Isaac*) e *lâag* era a risa burlona, denigrante, mala.

Os deuses gregos xa sorrían, quizais con tenrura, no século VI a. C. cando na fábula 364 de Esopo para un concurso de beleza unha mona presenta o seu moniño. E na época homérica a *risa inextinguible* parecía a ocupación dominante dos deuses do Olimpo: Homero compara a risa na cara co brillo dun metal. E

nótese que os gregos tamén distinguían entre a risa boa (*geláo* “eu río, brillo de alegría”) e a risa mala (*katageláo* “eu fago a risa de algo/alguén”). Na *Ilíada* o único deus olímpico que traballaba, Hefesto, era coxo e as súas obras producían admiración e os seus feitos unha *risa inextinguible* (*Ilíada* 1,599).

Homero dicía que os deuses rin e Voltaire diría que o home é o único animal que chora e ri. Eu non sei se algúns animais rin de certo pero probablemente neste planeta hai sorrisos verdadeiros, polo menos, des que hai seres humanos. Así que a nosa risa é o que máis nos achega ós deuses e nos arreda do resto dos seres vivos. O humor é humano. E o que nos distingue dos deuses é que a morte agarda por nós: esa é a gran diferenza; a que nos fai ver que non somos deuses.

Por iso me desconcertou a vinculación da aparición do humor coa aparición do *Quixote* de Cervantes. Como tan tarde?

RIR É ACCIÓN INSENSATA?

Pero Siro ten razón nunha cousa. Os eclesiásticos durante séculos proscribiron a risa, como un tipo de incontinencia, como algo que afasta da oración, da meditación e do contacto con Deus. Eu aínda non sei ben se proscribían a risa ou a gargallada estrepitosa. Os eremitas, vivindo solitarios, dende logo, non tiñan ningunha ocasión de rir na súa vida. Pero é certo que nos mosteiros de vida en común e nos seminarios non toda risa era ben vista. San Bieito na *Regula* (que dende 540 ata hoxe moldeu todo o monaquismo europeo) prescribe “Non falar palabras vas ou que provoquen risa. Fuxir da risa excesiva ou destemperada” (4,53-54). E aínda é máis explícito: “Condenamos a unha eterna clausura en todo lugar as bromas, palabras ociosas e todo o que faga rir; e non permitimos que o discípulo abra a súa boca para tales expresións” (6,8). Entre os doce graos de humildade o 7º consiste en que un “non sexa de risa fácil, porque está escrito: «Na risa ergue a súa voz o ignorante»”. E o 11º manda que “O frade, cando fale, fágao con dozura e sen rir, con humildade e gravidade, dicindo poucas e asisadas palabras; e sen ergue-la voz, que está escrito: «O sabio recoñécese por falar pouco»” (7,10-11).

Lembro que, aínda hai cincuenta anos, no seminario valoraban moito a seriedade. Dunha vez estábannos dicindo que no evanxeo nunca se di que Xesús rise e un compañeiro rosmou polo baixo, “tampouco se di que cortase as uñas nin que limpase os mocos”. Pero quen nos falaba insistía en que as únicas risas do evanxeo eran as de escarnio a Xesús na cruz e algunha outra polo estilo. E nas clases de Patrística podíamos ler como Tertuliano criticaba a comedia; ou como Ambrosio consideraba a risa fóra de lugar en case tódalas circunstancias; ou como Basilio dicía que o que un bo cristián debe meditar son as miserias do mundo e iso non é cousa de risa; ou como Agostiño que, mentres estamos neste mundo, non é tempo de rir, se non queremos chorar despois. Pero todo isto debe

lense con sentidiño. Clemente de Alexandría di que, se puidese, mandarían ó exilio os cómicos que provocaban con risas groseiras pero non os que tiñan un humor inocente; e Xerome distinguía entre a risa chocalleira dun borracho e a do mestre que busca provoca-la atención dos alumnos.

Algúns dicían que o monxe perfecto é *is qui luget* “o que chora (os seus pecados)”. San Bieito na dita *Regula* di que a risa rompe o silencio e por iso xa indica falta de humildade. “As chocalladas, as palabras ociosas e as que provocan risa, condenámolas en todo lugar a reclusión perpetua e non permitimos que o discípulo abra a boca para ese tipo de expresións” (6,7). Todo esta extrapolación do “Benaventurados os que choran, porque serán consolados” (Mt 5,5) debe situarse na súa natural proporción.

O que si pode ser certo é que a risa de Rabelais en *Gargantua e Pantagruel* ten unha función desacralizante e revolucionaria. Umberto Eco na súa novela *O nome da rosa* centra parte da trama de mortes misteriosas no veneno que había nas páxinas dunha copia do *Tratado da risa* de Aristóteles e que se levaba á boca ó pasar esas páxinas.

A risa sonora era inoportuna e un chegaba a confesarse de que lle pegara a risa nun acto litúrxico ante algo inesperado. Pero a risa exorciza o medo e alivia a tensión existencial. É unha terapia contra a anguria e a dor. E eu non lembro os doce anos de seminario como un tempo triste e sen risas. Hai gárgolas moi cómicas recollendo a auga dos tellados de igrexas e mosteiros.

Recoñezo que empecei a lectura deste ensaio con prevención. De feito, o primeiro comentario que lle fixen a Siro foi que me parecía excesiva a palabra *invención* do subtítulo. Pero, como direi despois, proseguindo a lectura acabei decatándome de que Siro, sen ser latinista, non falaba da fabricación *ex nihilo* dunha cousa totalmente descoñecida (o humor) senón da *inventio* latina, é dicir, do encontro persoal con algo que xa estaba alí; cun recurso de vida espiritual que, coma se fora un vexetal destinado á alimentación, cómpre coñecer e cultivar.

HUMOR, IRONÍA E COMICIDADE

Como a palabra *invención* me desconcertaba no título e como o prólogo é sempre o último que leo², a resposta ó meu desconcerto empecei a recibila nas páxinas en que Siro, experto en humorismo, sabe do que fala e o provocador subtítulo deste longo ensaio non era ese *montes parturiunt* que prohibía Horacio: el, coma os mellores escolásticos, empeza por establecer unha nomenclatura que deslinda

2 Despois vin que o filósofo Ramón López Vázquez no prólogo xa marcaba unha pauta (“Cómo hai que ler o ensaio de Siro López?”) na páxina 17.

con precisión *comicidade, sátira e humor*. As tres poden facer rir pero son diferentes na intención, no proceso e no resultado. Aí é onde eu empecei a entrar no libro.

A *comicidade* busca a risa como fin (49); busca divertir; busca e produce a risa. A broma consegue a risa coa inclusión paradoxal e inesperada nun concepto de algo que non lle corresponde (46). O humor, descolocación inesperada e enxeñosa, aínda que sexa unha broma inocente, produce a gargallada.

A *sátira* busca a risa como arma; a risa neste caso expresa ironía, agresividade e mesmo escarnio. Esta broma xa non é inocente; é agresiva, porque ridiculiza para destruír (50). A sátira é unha broma que produce unha vítima: é nociva.

O *humor* busca comprender (68); busca un sorriso de tenrura. O humor é solidario e busca solidarizarse coa vítima³. Paradigmas modernos o *Conto* de Chéjov que Siro recupera (53-54) ou boa parte da produción cinematográfica de Charlot e de Cantinflas. O humor produce un rescate; é unha broma terapéutica. No humor o compromiso ético é esencial.

	ACTITUDE ANTE A VIDA	BUSCA	RESULTADO
Comicidade	Simple espectador da sociedade, presenta o que ten de leda e divertida	diversión e risa do espectador, presentándolle situacións cómicas, alardes de enxeño	diverte, distrae
Sátira	Combate a inxustiza coa burla	diversión do espectador, mais non como un fin en si mesmo senón para utiliza-la risa	destruír alguén ou algo ⁴
Humor	Mira a vida dende o sentimento e diríxese á intelixencia e sensibilidade do outro para	supera-la adversidade cun sorriso comprensivo	humorismo benévolo
		evita-la desesperación cun sorriso acedo	humorismo sarcástico (47)

E, agora que o penso, se na Biblia distinguían entre a risa cómica e a denigrante (*sâkhaq* e *lâag*) e os gregos tamén distinguían (*geláo* e *katageláo*), o que faltaba era precisamente a risa construtiva, a humorística. Así que esa pode se-la xenial intuición de Cervantes. Pode ter razón Siro que reconece que

No humorismo é todo máis sutil, máis suxeito á matización e, desde logo, resulta máis doado entendelo que explicalo. Aínda así o máis difícil é definilo (50).

3 “Nin o Quixote é unha sátira, nin o humor de Cervantes é bufo, nin inmisericorde” (96).

4 “El sarcasmo suele estar cosido con el hilo de la desesperanza y el pesimismo. En el sarcasmo asoma además, como punta de un iceberg, un pequeño fracaso. Río por no llorar.” (A. Trapiello 47). “La risa del sarcasmo es amarga y sale entre los dientes apretados” (W. F. Flórez 47).

Esta terceira categoría, a risa humorística, elaborárona en Galicia pensadores galegos. Ortega y Gasset non chegou a percibila (50 n. 59) pero o autor do prólogo, filósofo galego, engade unha observación importante: o primeiro que probou esta medicina do humor terapéutico foi Cervantes; e probouna precisamente escribindo o *Quixote* (18).

Siro, que leva toda a vida traballando o humor gráfico, matiza moito aquilo que ten ben meditado. O humor é un esforzo por evita-la traxedia (69). O humor é ternura. O humor é unha terapia maternal cando o meniño cae e, se Europa tivese nais escritoras, igual o humor aparecía antes de Cervantes. O humor é optimismo ou, polo menos, esperanza. O pesimismo é antihumorista (46) e da desesperanza e do pesimismo só pode saí-lo sarcasmo (47). Isto explica que un escritor como Fernández Florez cambiase de obxectivo: vendo a inutilidade da crítica seria (sátira), pasou a cultiva-lo humor (64). Coma naquela viñeta de Castelao de catro músicos nun portal, que polo tamaño debe ser dun edificio público, no que

dentro todo é tebra e a pouca luz que hai entra de fóra, e que ten este pé: “Xa que non se pode falar, tocaremos...”. Algo disto é a esencia do *Quixote*.

O humor, como lle dixo a Siro Álvaro Paradela, aquel médico sabio de Narón, “é o sal que adoza a acedume da vida” (48).

O propio Siro, citando a Schelling (343), reconece que nin o *Quixote* é só unha sátira da loucura nin as comedias de Aristófanes eran só unha sátira da sociedade de Pericles.

Invención (*inventio* en latín) non é sacar algo da nada: é encontro con algo que xa estaba aí; é descuberta; é tamén aplicación sistemática. Isto é o que Siro afirma que se produce no *Quixote*.

UN REPASO EXHAUSTIVO A UN TEMA UNIVERSAL

Siro enriqueceu a súa longa meditación sobre o *Quixote* coa lectura contrastiva dunha bibliografía selecta que tamén somete a análise: deste xeito as 400 páxinas deste texto de Siro, fan deste libro non só unha radical actualización da bibliografía cervantina, senón tamén unha radical revisión do concepto de humor.

O título, como queda dito, enlaza Cervantes e o humorismo. Baixo ese subtítulo provocador (a invención do humorismo), desenvólvense doce capítulos: Sobre as formas do humor (1). Cervantes como home (2). Cervantes ante a crise do Estado e a Contrarreforma (3). Cervantes e o humanismo (4). O humor en Erasmo e en Cervantes (5). Humor e humanismo no *Quixote* (6). Humorismo como forma de expresión (7). Humor no *Lazarillo* e no *Quixote* (8). Cervantes e Avellaneda: humorismo fronte a sátira (9). Humorismo e caricatura (10). Auto-caricatura humorística de Cervantes (11). Nabokov, Cervantes e o *Quixote* (12).

Os capítulos III, IV e V e, sobre todo, o VI son centrais para entende-la vinculación do humorismo cervantino como unha forma de humanismo. Os capítulos VII, VIII e IX contrastan o tipo de humor de Cervantes co doutros escritores (maiormente co autor do *Lazarillo* e con Avellaneda).

Verdadeiramente Siro non só comenta o *Quixote* senón que comenta a bibliografía máis sobranceira que provocou. Poucos analistas lle quedaron atrás, se lle quedou algún. Polo tanto, este libro é unha actualización da hermenéutica cervantina.

Pero para os lectores non galegos que ha de ter, debo engadir que Siro dedicou a parte máis creativa dos seus setenta e catro anos á análise da actualidade en clave de humor e nunha linguaxe gráfica tan esixente coma a que vén do noruegués Gulbransson (trazo rápido, mínimo de tinta, máximo de información). Calquera analista sabe que quen chega de fóra (neste caso á análise literaria) percibe olores e temperaturas que os de dentro non perciben. E se el di que o humorismo é a clave da obra literaria de Cervantes, é que esa clave é importante.

Así que os doce capítulos deste libro son resultado de toda unha vida de meditación dun profesional paralelo a Cervantes. Doce olladas moi persoais, expostas nunha prosa didáctica e transparente, pero tamén documentada e contrastiva. Non é a mirada enciclopédica de Martín de Riquer, que saca á luz a importancia das cousas máis miúdas (a importancia do que algúns consideran superficial) pero é unha mirada intensa que se concentra no que considera o epicentro, a intención literaria e social de Cervantes.

Para min este libro de Siro é a análise máis intensa da obra cervantina feita por galegos, aínda contando cos traballos previos de Fernández Flórez, Madañaga, Montero Díaz, Celestino Fernández de la Vega, Pensado Tomé, Torrente Ballester e, por suposto, coa do sevillano Moreno Báez que dende 1954 aprendeu

en Compostela a le-lo *Quixote* a xeracións de estudantes de filoloxía. Este libro de Siro chega para quedar á par dos comentarios imprescindibles do *Quixote*.

Pero, por que o humor está no centro da estratexia literaria do *Quixote*?

HUMOR E HUMANISMO HUMORISMO COMO FORMA DE EXPRESIÓN

Máis de duascenas páxinas dedica o autor a analizar estes temas no *Quixote* e a compara-la maneira cervantista de trata-los asuntos coa do *Lazarillo de Tormes* e do *Quixote* de Avellaneda. Nestes capítulos contrastivos é onde se desenvolven os principios hermenéuticos que Siro sentou no capítulo I.

HUMORISMO COMO ESTRATEXIA E COMO TERAPIA DE AMPLO ESPECTRO

O humorismo, como xénero literario, é en Cervantes fillo (ou fillo tamén) do desengano, do fracaso e de ver na sociedade incapacidade de reacción. E a iso dedica Siro un documentado capítulo III (“Cervantes ante a crise de Estado e a Contrarreforma”) no que repasa o momento económico, político, militar e relixioso da España da Contrarreforma e da Inquisición, que lle tocou vivir a Cervantes, e suxire que a parodia dunha novela cabaleiresca é unha imposición do tráxico encadeamento de circunstancias adversas a nivel global; e que o uso que fai do humorismo, como xénero, revela unha independencia arriscada. E presenta textos inequívocos de Nebrija e Juan Luís Vives. Lembremos que o *Quixote* nace para hixiene da vida pública, naquel período, entre 1560 y 1714, no que volve ser intensa a actividade do Santo Oficio centrada en cortar de raíz calquera desviación das directrices da Contrarreforma.

Siro escribe:

Como humanista cristián [a Cervantes] doíanlle a discriminación por limpeza de sangue, o rexurdimento da escravitude, as mulleres sometidas, os nenos abandonados, os relixiosos ignorantes e corruptos, a pesar das medidas de Trento. Cervantes discrepaba do catolicismo a ultranza que vía o mundo como unha trampa, e o proxecto humano como un fracaso; que animaba a non saber porque o exercicio da razón é propio de ateos e de réprobos; que fixera do intelectual unha figura risible. A súa frustración e a súa melancolía compartíronas os máis dos escritores, e a literatura respondeu dando os froitos máis valiosos na creación do imaxinario e do simbólico. Foi o triunfo da evasión, da metáfora e do humor negro nun novo xénero: a novela picaresca. Foi tamén a presentación inadvertida do humorismo, a forma máis requintada do humor,

que agromou con Cervantes e que tardou trescentos anos en volver a aparecer en España (145).

E conclúe cunhas palabras do propio Cervantes: “Contra el uso de los tiempos no hay de qué argüir ni de qué hacer consecuencias” (DQ.:1,49).

UNHA FE SINCERA E INDEPENDENTE E UNHA LINGUA POPULAR

Cervantes vive no país e na época que lle tocou vivir e non pode escribir coa liberdade que no seu tempo e país tivo Erasmo (1466-1536) senón coa cautela dun tempo e país no que había Inquisición (226). Aínda que, se hai que dicir toda a verdade, Erasmo tampouco tivo sempre ventos portantes: tamén o asediaron censuras de varia procedencia; e por iso Erasmo é un dos grandes referentes para Cervantes, non só por manter unha fe adulta e independente fronte as tempestades do leste e do sur senón tamén por ser quen soubo buscar verdades na fraseoloxía popular. Coido que isto condicionou a estilística do *Quixote*. Siro dedica o capítulo V á influencia de Erasmo, que tamén se estende ó humor.

HUMORISMO COMO TERAPIA DE AMPLO ESPECTRO

Poucos escritores hai no mundo que conseguisen entrar, coma Cervantes, no dicionario dunha lingua, coller unha palabra, neste caso a palabra galega *quixote* (viva aínda no galego de Hermisende co significado de “pé”), retorcela ata que signifique *cabaleiro andante*, é poñela a dicir, “home idealista que actúa desinteresadamente en defensa de causas que considera xustas e que xeralmente son empresas superiores ás súas forzas”; e finalmente convertela en arquetipo universal (*Don Quijote, quijotismo, quijotesco*), palabras que acabaron entrando no dicionario doutras linguas (francés, inglés, italiano, portugués...: *donquixotte, quixotic, donchisciotte*). Cervantes escribiu un libro universal, que está traducido a unhas 200 linguas e permítome lembrar aquí a emocionante visita á colección que hai en El Toboso. O *Quixote* é o libro que 100 escritores de 54 países, convocados no 2002 para escolleren as mellores obras literarias da historia, colocaron como “a mellor obra de ficción de tódolos tempos”. Cervantes morreu en 1616 sen coñecer este éxito pero sabía ben que o que nos entregara estaba traballado abondo.

No Cuarto Centenario do *Quixote* o tema do humor é o tal tema para Siro, non só porque resume moitos anos de lecturas e meditacións especializadas, senón tamén porque Siro é humorista gráfico, persoa que sabe encontra-lo lado máis significativo das persoas e dos feitos e expresalo cun trazo mínimo de tinta pero máximo de significado. Siro non é un lector calquera. Moitos galegos son como Siro os debuxou. Hai anos alguén, par de min, vendo vir a Fraga Iribarne,

sorprendeuse de que non trouxese a gaita que Siro lle poñía sempre na man, non sei se como batuta ou arma. A experiencia case diaria do humor gráfico, que ten Siro, non só fixo del un mestre na análise e interpretación da vida pública de cada día, senón que suma moitos anos de práctica case profesional como notario da vida galega en clave de humor. Se a iso lle sumamos que Siro introduciu no galego o xénero do humor radiofónico con personaxes públicos (*Corre, Carmela, que chove*), resulta evidente que Siro sabe en que consiste o humor. E se Siro, tras moita lectura e meditación (124 referencias bibliográficas), detecta que o humor é esencial no *Quixote*, resulta que esta súa interpretación deberán poñela os especialistas a carón das anteriores de Clemencín, de Bowle, de Unamuno, de Ortega, de Américo Castro ou de Martín de Riquer.

HUMORISMO E CARICATURA

Non son moitas as persoas en España que poidan abordar este tema co respaldo de experiencia profesional que no tema ten Siro. Este capítulo ten na súa brevidade comparativa a condensación exclusiva dos expertos, que saben encontra-lo momento en que a caricatura nace, explicarnos tamén por que nace pero tamén por que a caricatura seguiu viva e medrando mentres o humorismo literario non puido manter unha demanda⁵.

AUTOCARICATURA DE CERVANTES

Capítulo breve, porque non chega a catro páxinas (425-428), pero moi valioso, por ser autocaricatura. Siro detectou os trazos no texto do *Quixote* e armou o crebacabezas, con trazo firme coma sempre: non utilizou máis tinta que a que Cervantes gastara en deixar as súas reflexións máis íntimas. O mérito está en detectalas e sabelas ponderar para construí-lo perfil espiritual do autor, animal risible e chorable. Elas dinnos moi ben quen era e que pensaba Cervantes e por que era e aínda é un dos xenios da humanidade. Autocaricatura máis valiosa que elucubracións de terceiros. Maxistral.

5 “O *Quixote* é un libro de humor, un humor descoñecido na época e que non terá continuadores durante os dous séculos seguintes; o humor do primeiro dos humoristas benévolos ou sentimentais; o humor dun humanista cristián coas ideas moi claras. No humor e no humanismo de Cervantes está o engado permanente da novela” (337).

AXUSTE DE CONTAS CON NABOKOV

Para dicir toda a verdade, Siro pecha o libro saldando unha conta que tódolos amantes do *Quixote* tiñamos pendente co aristócrata de San Petersburgo, Vladimir Nabokov (1899-1977), formado en Inglaterra, experto en literatura francesa (escribiu entre outras *Lolita*, 1955) e que en 1940 se fixo cidadán norteamericano. Nunhas clases que deu en Harvard exhibiu sen necesidade ningunha tal comprensión do *Quixote* e de Cervantes que non o honra nin como crítico literario nin menos como escritor e que só vale para alimenta-los que son pouco amigos de ler. Siro somete as opinións de Nabokov a análise fría e con ela remata o libro.

DON QUIXOTE E DON JUAN

Coido que un dos maiores méritos deste libro é que practica o que os os biblistas alemáns denominan *Sitz im Leben*, é dicir sitúa a narración cervantina no contexto social e persoal no que emerxe. Tras tódolos analistas anteriores do *Quixote*, Siro deixa esta obra mellor situada no contexto cultural, relixioso, político, militar e económico no que viviu Cervantes e naceu o relato. Só a ponderación de todas esas forzas, que o condicionaban ó colle-la pluma, permiten entender que grao de riscos correu, que riscos non puido afrontar e, polo tanto, permiten ler entre liñas o que el sentía cando escribía o que escribiu.

Pero a maior novidade é que desvela a existencia de obxectivos artísticos (e, polo tanto, tamén de técnicas) que aínda hoxe outras artes aplican á descrición da sociedade para melloralala na medida do posible. Lonxe de se-lo enésimo refrido de lecturas, este libro de Siro é unha longa meditación de quen pode contrasta-la análise que Cervantes fixo da sociedade del coa análise que Siro fai da súa. Son dúas experiencias paralelas, con ferramentas diferentes e en sociedades diferentes. Pasa-lo *Quixote* por esta peneira hermenéutica é unha homenaxe a quen mantiña visibles trazos do humor galego e tiña (cousa non menor) dous apelidos galegos. Algún día recoñecerán os cervantistas que este libro de Siro López ofrece do *Quixote* unha imaxe de alta definición.

Dise que as dúas grandes achegas hispanas á literatura universal son *Don Juan* e *Don Quixote*. De onde saíron? Víctor Sáid Armesto, tras repasar con enorme erudición o fondo literario europeo, demostrou no seu libro *La leyenda de don Juan* que o mito de Don Juan só pode se-la conxunción dun relato popular que pervive na comarca de Monterrei onde Tirso de Molina foi alumno. Eu teño a sensación de que este libro, no que Siro sitúa o Don Quixote nunha órbita mental galega, chega para asentarse en tódalas nosas bibliotecas á par do de Víctor Sáid Armesto. Aínda que Siro non o diga, o Miguel de dous apelidos galegos probablemente sabía que a 67 km de Monterrei, en Hermisende, os pés chamábanse (e

aínda hoxe se chaman) *quixotes*, nome moi apropiado para un *cabaleiro andante*. Literalmente. Así que nin Corominas precisaba tanta pescuda nin Cervantes precisaba ir buscar unha palabra parecida (*cuixot*) a Cataluña tendo a verdadeira na raia de Galicia.

Moito do que Siro di paréceme que vai á misa, porque, aínda que el non sexa un crítico literario profesional, si que é un home con moi longa experiencia de análise hermenéutica da sociedade en clave de caricatura: esa arte que, con moi pouca tinta, consegue extrae-lo ADN dun personaxe público ou radiografar un momento social. *Don Quixote*, tan rico en matices psicolóxicos como esquelético en figura física é esa caricatura xenial; en certa medida Don Quixote e Sancho son a dobre espiral do ADN da sociedade española de tódolos tempos. Este ensaio de Siro sobre o *Quixote* chega para quedar á altura interpretativa dos mellores.